

УДК 811.161.2'42

ДЕКОДУВАННЯ ТЕКСТУ ЯК ОСНОВА ЛІНГВІСТИЧНОГО АНАЛІЗУ**Цівун Н. М.**

У статті визначено і схарактеризовано поняття декодування тексту. З'ясовано, що лінгвістичний аналіз обов'язково передбачає витлумачення, декодування наявних смислів, що дає змогу виявити індивідуально-авторський аспект мовно-художнього пізнання світу.

Ключові слова: текст, декодування, лінгвістичний аналіз.

В статье рассмотрено понятие декодирования текста. Определено, что лингвистический анализ предусматривает декодирование смыслов и это дает возможность выявить индивидуально-авторский аспект языкового познания мира.

Ключевые слова: текст, декодирование, лингвистический анализ.

The concept of text decoding is determined and described in the article. It is decoding, that linguistic analysis is certainly foreknow the interpretation and decoding of evident meanings, it gives the possibility of making individual and author's aspect of linguistic.

Key words: text, decoding, linguistic analysis.

Лінгвістичний аналіз тексту є загальнофілологічною наукою, що підсумовує знання студентів з вивчених раніше мовознавчих і літературознавчих дисциплін, виробляє навички тлумачення глибинних смислів у текстах різних жанрів і стилів. Але відмінність між аналізом нехудожнього і художнього полягає у тому, що для з'ясування смислу першого достатньо знати граматику мови, а другого – необхідно виявити підтекст, систему авторських прийомів вираження смислу, з'ясувати естетику образності. Лінгводидактичні потреби освітньої системи змушують дослідників репрезентувати лінгвістичний аналіз тексту з урахуванням мовної особистості автора тексту, а також реципієнта-читача [3, с. 9–10].

Підґрунтя лінгвістичного аналізу були закладені та поглиблені у працях О. Потебні, Л. Булаховського, Л. Щерби, Г. Винокура, В. Виноградова, Б. Ларіна, а також І. Білодіда, В. Ващенко, І. Ковалика, С. Єрмоленко, Л. Мацько, М. Плющ, А. Мойсієнка, М. Крупи, І. Кочан, Т. Єщенко та ін. Учених цікавить текст не тільки як змістова, структурно-семантична чи інтонаційна цілість, але й як особлива когнітивно-мовленнева площина. Крім того, в останньому двадцятилітті ХХ ст. сформувалася стійка тенденція дослідження тексту як “складного комунікативного механізму, посередника комунікації, що фіксує стратегічну програму адресанта, яка сприймається й інтерпретується адресатом; <...> а також до розуміння тексту як аргументу, за допомогою якого змінюється картина світу у свідомості реципієнта” [11, с. 332]. У той же час низка питань вимагають подальшого аналізу і теоретичного осмислення, тому мета статті полягає у розкритті особливостей сприйняття й аналізу художнього тексту та визначенні ролі декодування у ньому.

Безперечно, особливий інтерес становить лінгвістичний аналіз художнього тексту, основним завданням якого є з'ясування ідейного задуму письменника, того емоційного, естетичного смислу, що лежить в основі твору і визначає відбір та функціонування мовних засобів для образного відображення об'єктивної дійсності [9, с. 129]. У цьому контексті М. Рильський, аналізуючи кандидатські дисертації, присвячені дослідженню мовотворчості письменників, наголошував на посиленні уваги до лінгвістичного аналізу художніх текстів, оскільки “саме лінгвістичний аналіз – один із найбільших шляхів до розуміння поетового світу, поетового світогляду” [10, с. 415]. Таким чином, художній текст мовознавцями розглядається як своєрідний код національної культури, авторських смислів, а лінгвістичний аналіз тексту обов'язково містить витлумачення, декодування наявних смислів, дає змогу глибоко відчути парадигматичні й синтанматичні зв'язки слова [12, с. 14–15].

Загалом термін “декодування” був запропонований американським філологом М. Ріффатером, який розглядав текст у двох планах: з одного боку, це образ думок автора, який кодує повідомлення, а з іншого – це інтерпретація читача, який декодує повідомлення. У російському мовознавстві ця теорія знайшла продовження у працях І. Арнольд, Л. Кайди та ін., в українському – А. Мойсієнко, Л. Мацько, Н. Сологуб та ін. Зазначимо, що декодування Л. Г. Кайда розгляє як “вияв (з точки зору читача) реального смислу мовних одиниць, що відображають авторську ідею” [4, с. 76], а І. Арнольд як “відновлення повідомлення на основі знань кодових комбінацій” [1, с. 132].

Кожен текст чи витвір мистецтва репрезентує завжди позатекстову реальність, яка сприймається відповідно до підготовленості реципієнта, до його загальнокультурного рівня. На думку А. К. Мойсієнка, для адекватного декодування тексту, зокрема поетичного, необхідно послуговуватися “фонovими знаннями, певним досвідом, що <...> дає змогу глибше пізнати мистецький твір як особливу реальність, образну картину світу, окремі її фрагменти в системі художньої структури” [8, с. 204]. Відзначимо, що фонovі знання науковці розглядають як “інформаційний фонд, єдиний для автора тексту і читача (слухача)” [2, с. 15]. Художнє мовлення також спирається на фонovі знання читачів: “знання мови з багатим словником, парадигматикою і синтагматикою, семантичного універсуму (історії, культури, фольклору, науки, релігії), творчості автора, його ідейно-тематичних засад; конкретного твору, його змісту, сюжету тощо” [7, с. 324]. Наприклад, у мовотворчості Яра Славутича є такі рядки: *І каже дід, проходячи за тин: “Святий Петро вигонить вівці пасту”*. Автор вживає фразеологізм “святий Петро вівці жене” на позначення поняття “степове мареву”. У такому тлумаченні фразеологізму автором, як стверджує Н. Сологуб, відчувається знання глибинних шарів мови – знання церковного календаря (1. Св. Петро – головний апостол Христа. 2. Свято Петра і Павла припадає на важливіший момент у житті українців час – пору жнив), народного уявлення (св. Петро – пастух; на старовинних зображеннях у руці апостола Петра – пастуший посох з хрестом угорі) та спостереження над природними умовами (марева у степовій Україні – природна річ) [12].

Загалом лінгвістичний аналіз, як зазначає А. Мойсієнко, “дозволяє виокремити цілі ряди лексичних, образних одиниць, які у зв’язку з вертикальним контекстом приносять у конкретний твір особливий смисловий і стилістичний ефект” [8, с. 205–206]. Розглянемо як приклад поезію Максима Рильського “Кленові листки”, яка входить до циклу “Тасмниця осіннього листа” і вперше була надрукована у газеті “Радянська Україна” 3 листопада 1963 р.: *Кленові листки // – Це Стефаника смутку великий, Печаль дощова підкарпатських полів, Це сонце холоднее з-за хмар, Це матері хворої усміх До бідного сина, Це голос розлуки і муки В останню годину любові, Це тиха пісня без слів, Тиха й самотня... Кленові листки – // Це ранок рум’яно-морозний, Синиць і повзиків свист У повітрі бадьорім, Дівчата на стежці в гаю І в небі високому гуси, Це шерех, і шелест, і дзвін Пурпурової осені. Це Пушкін у мене в кімнаті І Пушкін у серці моєму, Це дим над рідною хатою, Це димок із цигарки друга, Це свідомість, що буде зима, Це віра, що прийде весна за нею – І проліски сині розквітнуть Там, де нині лежать золотисті Кленові листки...* (Рил., IV, с. 346). У ній автор подає глибоке індивідуально-авторське осмислення мікробразу *кленові листки*. Для правильного декодування цієї поезії читач (слухач) повинен мати певні знання з фольклору та літератури. Так, образ кленового листа у народній творчості символізує беззахисних, битих долею дітей. Василь Стефаник розвинув цей образ у новелі “Кленове листя”, відтворюючи переживання вмираючої матері і поведінку дитини, яка ще не усвідомлює сирітства. Продовжують асоціативний ряд у поезії “Кленові листки” ремінісценції із новели В. Стефаника, які інтерпретовані і відтворені у лаконічній формі. Так Максим Рильський нагадує читачеві (слухачеві) літературні факти та їх текстові компоненти.

Порівняймо: у Рильського:
Це матері хворої усміх До бідного сина
(Рил., с. 346).

у Стефаника:
Мама подивилася великими блискучими очима на сина. Безодня смутку, увесь жаль і сильний страх зійшлися разом в очах і разом сплодили дві білі сльози (Стеф., с. 117).

*Це голос розлуки і муки В останню
годину любові,
Це тиха пісня без слів, Тиха й
самотня...* (Рил., с. 346).

... А мама обтерла долонею сухі губи і заспівала. У слабім, уриванім голосі вилувалася її душа і потихеньку спадала межи діти і цілувала їх по головах. Слова тихі, невиразні говорили, що кленові листочки розвіялися по пустім полю, і ніхто їх не позбирати не може, і ніколи вони не зазеленіють. Пісня намагалася вийти з хати і полетіти в пусте поле за листочками... (Стеф., с. 118).

Поезія має філософсько-медитативний характер, у якій автор продовжує роздуми на тему “осіннього листя”, які завершуються переосмисленням життєвого колообігу, що передає безперервність, нескінченність земного життя: *Це свідомість, що буде зима, Це віра, що прийде весна за нею – І проліски сині розквітнуть Там, де нині лежать золотисті Кленові листки...* Автор стверджує, що природа вічна, тому що у ній нічого не зникає безслідно, а переходить з одного стану в інший. Таким чином, автор завдяки створенню індивідуально-авторських асоціативних рядів виявляє багатство й оригінальність семантичних трансформацій у мікрообразі **кленові листки**: пряме значення – листки з кленового дерева, що мають лапате листя з гострими кінцями і глибокими вирізами; переносне – новела В. Стефаніка; фольклорний – образ беззахисних дітей, традиційний – образ пурпурової осені; філософський – образ діалектики життя.

Зауважимо, що поезія “Кленові листки” майстерно написана двома оберненими періодами, у яких висновкове узагальнення (аподозис) міститься на початку речення (перед протазисом). Синтаксико-стилістичною домінантою у цих періодах виступають ампліфіковані ряди займенника **це** й іменників, які поширюються узгодженими і неузгодженими означеннями, підрядними конструкціями: *кленові листки – це ранок синиць і повзиків свист, дівчата на стежці в гаю і в небі високому гуси, це шерех, і шелест, і дзвін пурпурової осені, це Пушкін у мене в кімнаті і Пушкін у серці моєму, це дим над рідною хатою, це димок із цигарки друга...* Накопичення однотипних слів дає змогу “економними засобами” розкрити цілу картину світобачення поета, акцентувати увагу на внутрішньопочуттєвій сфері. Разом з тим подвійна ампліфікація є засобом стилістичного увиразнення: виконує ритмомелодичну роль та надає розміреності, мажорного звучання поезії.

Дослідження показало, що декодування поетичного тексту виявляє індивідуально-авторський аспект мовно-художнього пізнання світу, але при цьому, як зазначає А. Мойсієнко, “автор значною мірою передбачає відповідну ерудицію читача, його здатність за окремим словом побачити певну картину, відчутти асоціативну динаміку образу” [8, с. 205].

Отже, є всі підстави зробити такий висновок, що дослідження мови художнього твору передбачає декодування смислу, а воно, у свою чергу, – фонові знання.

Література

1. Арнольд И. В. Семантика. Стилистика. Интертекстуальность : сборник статей / И. В. Арнольд ; науч. ред. П. Е. Бухаркин. – СПб. : Изд-во С.-Петербур. ун-та, 1999. – 444 с.
2. Валгина Н. С. Теория текста : учеб. пособ. / Н. С. Валгина. – М. : Логос, 2003. – 280 с.
3. Єщенко Т. А. Лінгвістичний аналіз тексту : навч. посіб. / Т. А. Єщенко. – К. : ВЦ “Академія”, 2009. – 269 с.
4. Кайда Л. Г. Композиционная поэтика текста : монография / Л. Г. Кайда. – М. : Флинта : Наука, 2011. – 408 с.
5. Кочан І. М. Лінгвістичний аналіз тексту : навч. посіб. / І. М. Кочан. – К. : Знання, 2008. – 432 с.
6. Крупа М. П. Лінгвістичний аналіз художнього тексту : посібник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів / Марія Петрівна Крупа. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2008. – 432 с.

7. Мацько Л. І. Стилїстика української мови: підручник / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько ; за ред. Л. І. Мацько. – К. : Вища школа, 2003. – 462 с.
8. Мойсієнко А. К. Слово в аперцепційній системі поетичного тексту. Декодування Шевченкового вірша : монографія / А. К. Мойсієнко – К. : Сталь, 2006. – 304 с.
9. Плющ М. Я. Лінгвістичний аналіз тексту / М. Я. Плющ // Українська мова : енциклопедія / редкол. : В. М. Русанівський (співголова), О. О. Тараненко (співголова), М. П. Зяблюк та ін. – К. : Вид-во “Українська енциклопедія” ім. М. П. Бажана, 2000. – С. 291–292.
10. Рильський М. Т. Реценція на кандидатську дисертацію А. Г. Деркача “Старослов’янізми в мові Т. Г. Шевченка” / М. Т. Рильський // Рильський М. Т. Зібрання творів : у 20 т. – К. : Наукова думка, 1987. Т. XVI. – 1987. – 600 с.
11. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2010. – 844 с.
12. Сологуб Н. М. Мовний портрет Яра Славутича / Н. М. Сологуб. – К. : Дніпро ; Вінніпеґ : Українська Вільна Академія Наук, 1999. – 152 с.

Список джерел і їх умовних позначень

- Рил. – Рильський М. Т. Зібрання творів : у 20 т. / М. Т. Рильський. – К. : Наукова думка, 1983.
Т. IV : Поезії (1949–1964). – 1983. – 423 с.
Стеф. – Стефаник В. Камінний хрест : твори / В. Стефаник. – К. : Школа, 2007. – 272 с.